

tussen

# Duin & Dijk



Natuur in Noord-Holland. Jaargang 18

3 ● 2019

# Zuidelijke

*De zeer warme zomer van 2018 roept de vraag op hoe ver soorten met een areaalgrens in Noord-Holland naar het noorden opgeschoven zijn.*



● Zuidelijk spitskopje. Foto: Wilbert Kerkhof.

Na afsluiting van de landelijke inventarisatie van sprinkhanen in 2014 zijn er in Noord-Holland nog veel extra waarnemingen doorgegeven. Inmiddels is daardoor een goed beeld van de verspreiding ontstaan. In de provincie komen tegenwoordig dertig soorten sprinkhanen en krekels voor. Dat zijn er drie meer dan 15 jaar geleden (meetperiode 2000-2005). Nieuwe soorten zijn: zuidelijk spitskopje (*Conocep-*

*halus fuscus*), greppelsprinkhaan (*Roeseliana roeselii*) en zoemertje (*Stenobothrus lineatus*). Naast deze nieuwelingen zijn er ook soorten die er al waren maar zich sterk hebben uitgebreid naar het noorden. Sommige deden dit vliegend, andere liftend of springend. Een aantal van deze nieuwkomers is zeer regelmatig in tuinen, parken of wegbermen in het stedelijk gebied te vinden. De soorten met de meest

opmerkelijke uitbreiding worden in dit artikel besproken, van de overige soorten is in de tabel te zien hoe de noordgrens van de verspreiding is opgeschoven en waar bij de schaarsere soorten de 'geïsoleerde' vindplaatsen liggen.

## *Oprukkende sabel-sprinkhanen*

De meest spectaculaire uitbreiding is die van de zuidelijke boom-

# sprinkhanen

## in Noord-Holland



● *Snortikker*. Foto: Wilbert Kerkhof.

sprinkhaan (*Meconema meridionale*). Tot 2005 werd deze soort slechts op enkele plaatsen in Amsterdam en Haarlem gevonden. Inmiddels is het de sabelsprinkhaan met de grootste verspreiding en is ze in vrijwel iedere stad en dorp

goed gevleugelde soort nog niet in Noord-Holland waargenomen. Ruim 15 jaar later is er sprake van een aaneengesloten verspreiding in het duingebied tot Schoorl en zijn er noordelijke voorposten bij het Zwanenwater, Den Oever en op

***Bij het zuidelijk spitskopje komen er extra langvleugelige dieren voor die het front van de verspreiding vormen.***

present. Daarbij is opmerkelijk dat zuidelijke boomsprinkhanen zeer korte vleugeltjes hebben waarmee ze niet kunnen vliegen. De complete verovering van de provincie heeft dus liftend plaatsgevonden: veel dieren zijn op auto's, bussen, treinen, brommers, fietsen en wandelaars waargenomen. De tweede plaats op de ranglijst van de opmars naar het noorden is voor het zuidelijk spitskopje. In het begin van deze eeuw was deze

Texel. Ook in het stedelijke gebied met een noordgrens tussen Heerhugowaard en Hoorn, is de soort present. Bij het zuidelijk spitskopje komen er extra langvleugelige dieren voor die het front van de verspreiding vormen. Mannetjes met deze vleugelvorm kiezen een hoge positie in warme grazige vegetaties en beginnen daar vrijwel onafgebroken te zingen. Deze ruisende lokroep naar de vrouwtjes is in veel tuinen en bermen opgemerkt en is

● *Duinsabelsprinkhaan*.  
Foto: Wilbert Kerkhof.



● *Blauwvleugelsprinkhaan*.  
Foto: Bert Pijs.



● *Zuidelijke boomsprinkhaan*.  
Foto: Bert Pijs.

ook makkelijk vanaf de fiets met een batdetector te registreren. De sikkelsprinkhaan (*Phanoptera falcata*) is een van de mooiste soorten van Nederland. Het is een sierlijke lichtgroene sprinkhaan met zeer lange poten en vleugels en roze gekleurde ogen. Tot 2007 was een populatie langs het spoor bij Zandvoort de meest vooruitgeschoven post langs de Nederlandse kust. Inmiddels wordt ook deze goed vliegende soort verder naar het noorden gevonden waarbij in de afgelopen jaren het Zwanenwater en Texel bereikt zijn. Op dit Waddeneiland zijn bij een inventarisatie ►

| Soort                      | Noordgrens 2000/2005               | Noordgrens 2013/2018                                     | trend               |
|----------------------------|------------------------------------|----------------------------------------------------------|---------------------|
| Sikkelsprinkhaan           | Zandvoort, 1 km- hok               | Texel                                                    | sterke uitbreiding  |
| Struiksprinkhaan           | Den Burg, algemeen                 | De Cocksdorp                                             | lichte uitbreiding  |
| Boomsprinkhaan             | Den Burg, algemeen                 | De Cocksdorp                                             | lichte uitbreiding  |
| Zuidelijke boomsprinkhaan  | Haarlem, Amsterdam                 | Texel vuurtoren                                          | sterke uitbreiding  |
| Gewoon spitskopje          | Camperduin, (Texel 1 x)            | Texel vuurtoren                                          | uitbreiding         |
| Zuidelijk spitskopje       | kwam niet voor                     | Alkmaar, Den Oever, Zwanenwater, Texel                   | sterke uitbreiding  |
| Grote groene sabelsprinkh. | Alkmaar, Texel 1 uurhok            | Texel, algemeen, niet in zeekleigebieden                 | lichte uitbreiding  |
| Duinsabelsprinkhaan        | Texel 3x, Camperduin               | alle kusthokken                                          | algemeen/stabiel    |
| Heidesabelsprinkhaan       | Het Gooi, heide                    | 't Gooi, heide                                           | schaars/stabiel     |
| Greppelsprinkhaan          | kwam niet voor                     | Amsterdam Oostereiland, 1x Amstelveen, 1 x Egmond Binnen | nieuw/weer weg      |
| Veldkrekkel                | Het Gooi, heide                    | Het Gooi, heide                                          | stabiel             |
| Huiskrekkel                | 3 waarnemingen                     | 10 waarnemingen                                          | schaars/stabiel     |
| Boskrekkel                 | Bergen, Het Gooi                   | Bergen, Het Gooi, Bloemendaal                            | uitbreiding         |
| Veenmol                    | Castricum, Texel                   | Zwanenwater/Texel                                        | uitbreiding         |
| Zanddoortje                | duinen                             | duinen                                                   | algemeen/stabiel    |
| Zeggedoortje               | Koedijk, Zwanenwater               | Egmond/Zaanstreek                                        | lichte uitbreiding  |
| Gewoon doortje             | Bergen                             | Camperduin/Texel                                         | uitbreiding         |
| Blauwvleugelsprinkhaan     | alle duinen                        | alle duinen                                              | algemeen/stabiel    |
| Moerassprinkhaan           | Ankeveen e.o.                      | Haarlem/ Limmen/ Westzaan                                | uitbreiding         |
| Zoemertje                  | kwam niet voor                     | Het Gooi 2 x                                             | schaars/nieuw       |
| Schavertje                 | Het Gooi, heide                    | Het Gooi, heide                                          | stabiel             |
| Wekkertje                  | duinen, Egmond, Zwanenwater, Texel | Texel, nieuw bij Heemskerk                               | lichte uitbreiding  |
| Locomotiefje               | populatie Santpoort                | populatie Santpoort                                      | zeldzaam/stabiel    |
| Ratelaar                   | Santpoort                          | Heemskerk                                                | schaars/uitbreiding |
| Bruine sprinkhaan          | algemeen                           | algemeen                                                 | stabiel             |
| Snortikker                 | duinen Bergen                      | Zwanenwater                                              | sterke uitbreiding  |
| Kustsprinkhaan             | algemeen                           | algemeen                                                 | stabiel             |
| Zompsprinkhaan             | Wijde meren, Kortenhoef            | Kortenhoef                                               | schaars/stabiel     |
| Krasser                    | Heiloo/ Alkmaar                    | Heiloo/Wieringermeer (2012)                              | lichte uitbreiding  |
| Knopsrietje                | duinen algemeen                    | stabiel                                                  | stabiel             |

● Noordgrenzen per soort. Verspreidingskaarten EIS Kenniscentrum Insecten (EIS archief, telmee en waarneming.nl).

in 2018 populaties sikkelsprinkhanen in de duinen gevonden tot nabij Ecomare. Ook in de polders in de Kop van Noord-Holland is deze goede vlieger soms opgemerkt; of deze warmteminnende sprinkhaan daar tot succesvolle voortplanting kan komen is echter niet zeker. Een soort die ook het vermelden waard is vanwege het feit dat hij relatief nieuw is voor de provincie, is de greppelsprinkhaan. Deze dieren hebben normaal korte vleugels en zijn daardoor geen goede vliegers. Bij hoge populatiedruk ontstaan er individuen met lange vleugels die zich wel verder kunnen verspreiden. Greppelsprinkhanen komen algemeen voor in het rivierengebied. In Noord-Holland zijn ze in 2008 en 2009 in Amsterdam bij Rieteiland Oost op IJburg gezien en gehoord, in 2010 in Amstelveen en 2015 bij Egmond. Hoe ze hier terecht zijn gekomen is onduidelijk, maar versleping door de mens lijkt het meest waarschijnlijk. In de laatste twee gevallen betrof het namelijk kortvleugelige dieren. Bij Egmond zijn er in de jaren hierna geen

nieuwe meldingen van de soort. Het lijkt er dus op dat ze hier met hun eindeloos zoemende baltszang geen vrouwtje hebben kunnen lokken.

### Boskrekkel duikt op in het zuiden

Van de drie krekels zijn huiskrekkel en veldkrekkel vrijwel stabiel gebleven in hun verspreiding. De huiskrekkel (*Acheta domesticus*) wordt landelijk gezien wel steeds minder vaak gevonden en lijkt dus een soort die ondanks het steeds groter wordende urbane district aan het verdwijnen is. Een meer gesloten bouwstijl en striktere hygiëne, met daaraan gekoppelde afname van bereikbare warme plekken en restjes voedsel, zijn waarschijnlijk van invloed op deze teruggang. De boskrekkel (*Nemobius sylvestris*) is een kleine zwarte krekkel die op warme plaatsen meestal tussen bladafval van eiken leeft. Naast de al eerder bekende populaties in Het Gooi en de duinen bij Bergen zijn ze vanaf 2013 ook gevonden in de duinen bij Bloemendaal. Dit is de enige soort waarvan de uitbreiding naar het zui-

den is vastgesteld. Het klimaat zal hierbij waarschijnlijk geen grote rol gespeeld hebben. De vindplaats ligt op een militair oefenterrein. Wellicht zijn de dieren hier jarenlang gemist bij inventarisaties, zijn ze hier kort geleden heen versleept, of is de populatie recent sterk aan het groeien. De veenmol (*Gryllotalpa gryllotalpa*) is een groot krekellachting insect dat het grootste deel van zijn leven ondergronds doorbrengt in vochtige humeuze bodems. In Noord-Holland heeft een sterke uitbreiding plaatsgevonden in de duinen sinds daar verschillende vernattingsprojecten gerealiseerd zijn. Dat de aantallen groeien is onder meer te merken door aangespoelde vondsten op het strand en waarnemingen in de nieuwe Hondsbossche Duinen bij Petten.

### Doornsprinkhanen op reis

Van deze kleine sprinkhanen is het zanddoortje (*Tetrix ceperoi*) het meest algemeen. Zij komen langs de hele kust voor op schaars met algen en mossen begroeide oevers van sloten en meertjes. Zeggen-



● Sikkelsprinkhaan. Foto: Wilbert Kerkhof.



● Zanddoorntje. Foto: Wilbert Kerkhof.

doorntjes (*Tetrix subulata*) lijken sterk op de vorige soort en kiezen vaak hetzelfde habitat maar zijn zeldzamer langs de kust. Ze zijn de laatste jaren wel opgedoken in de buurt van Castricum en op het Kennemerstrand. Het gewoon doorntje (*Tetrix undulata*) heeft in tegenstelling tot de vorige twee soorten korte vleugels en kan zich

tiefje (*Chorthippus apricarius*) is een vrij kleine sprinkhaan waarvan het mannetje een baltsang heeft die erg lijkt op het geluid van een modelbouwtreintje. De soort komt in Nederland nog maar op twee plaatsen voor waarvan die bij Santpoort de grootste populatie lijkt te hebben. Hier leeft het locomotiefje langs het spoor, in de bermen

De snortikker (*Chorthippus mollis*) heeft net als het locomotiefje zijn naam te danken aan het geluid dat de mannetjes produceren. Het is een warmteminnende soort die in droge graslanden voorkomt. In de laatste 15 jaar is de areaalgrens opgeschoven van Castricum naar Callantsoog. Ook op met zand opgespoten bedrijventerreinen kan dit sprinkhaantje een geschikt plekje vinden. Uit dit overzicht blijkt het dus met vrijwel alle sprinkhanen in Noord-Holland goed te gaan. Vooralsnog lijken er in de komende jaren geen nieuwe soorten bij te gaan komen in onze provincie, maar van de beestjes die we al wel hebben kunnen er een aantal binnen afzienbare tijd de sprong naar Texel wagen.

Wilbert Kerkhof  
kerkhof01@hetnet.nl

### **De gevonden (insecten)resultaten kunnen deels goed verklaard worden door de vegetatiehoogten tijdens van het onderzoek.**

daardoor niet vliegend verplaatsen. Toch is in Nederland al decennia een verschuiving van de soort naar het noorden vastgesteld. In Noord-Holland is die nu gevorderd tot bij Camperduin. Met de aanleg van de nieuwe Hondsbossche Duinen is de vroegere barrière van de kale kleidijk verdwenen en ligt de weg naar nog noordelijker terrein open. Op Texel werd in 2015 een vrouwtje van deze soort gevonden. Of hier ook een populatie aanwezig is of dat het een verslept exemplaar van elders betreft, is nog niet duidelijk.

**Veldsprinkhanen in het gras**  
Van de dertien voorkomende veldsprinkhanen zijn er drie die hier aandacht verdienen. Het locomotiefje

van de binnenduinenrandweg, langs ruiterspaden en schermen die ten behoeve van de paddentrek geplaatst zijn. De populatie is al jaren stabiel maar behoeft wel aandacht vanwege de zeldzaamheid van de soort. Een afwisseling van kruidenrijk grasland en opengewerkte grond lijkt een geschikte leefomgeving te vormen. Het onderhoud aan de paddenschermen, de afwisseling van een kruidenrijke berm met wandelpad en ruiterspad lijkt voorsnog gunstig voor deze sprinkhaan. Het zoemertje is enkele jaren geleden voor het eerst gevonden in een heidegebied ten zuidoosten van Hilversum waar de vindplaats aansluit op het al langer bekende leefgebied in de provincie Utrecht.

### **Literatuur**

- BAKKER, W., J. BOUWMAN, F. BREKELMANS, E. COLIJN, R. FELIX, M. GRUTTERS, W. KERKHOF & R. KLEUKERS, 2015. De Nederlandse sprinkhanen en krekels. EIS, ISSN1875-760x.
- <https://waarneming.nl/sprinkhanen>.